

Tetyana Bovsunivska

Kijowski Narodowy Uniwersytet im. Tarasa Szewczenki

ORCID: 0000-0002-2018-4674

WTAJEMNICZONY PIELGRZYM ADAMA MICKIEWICZA I MILCZĄCY KOBZIARZ TARASA SZEWCZENKI: POWIĄZANIE IDEOLOGEMÓW ROMANTYZMU

„Jesteśmy bowiem pielgrzymami
przed Tobą i przychodniami,
jak byli wszyscy przodkowie nasi;
dni nasze jak cień na ziemi [mijają]
bez żadnej nadziei”.

1 Księga Kronik, 29:15¹

Już w czasach Adama Mickiewicza i Tarasa Szewczenki słowa *pielgrzym* i *prorok* brzmiały przestarzałe, zatem użycie takiej leksyki w dziełach pisarzy romantycznych musiało być wyraźnie uzasadnione. Powód ich użycia miał charakter sakralno-mesjanistyczny zarówno w kulturze polskiej, jak i ukraińskiej. *Pielgrzym* to *pątnik*, czyli ‘ten, kto odbywa podróż do miejsc świętych, wędruje w celu zdobycia azylu duchowego’. To zaskakujące, ale właśnie owo – pierwotne – znaczenie słowa *pielgrzym* zachwyciło zarówno Mickiewicza, jak i Szewczenkę, który lubił czytać literaturę polską. Cichy kobziarz Szewczenki, będący bezpośrednim ideowym odpowiednikiem Mickiewiczowskiego pielgrzyma, reprezentował także klasę społeczną nieustannie eksterminowaną, która za życia poety faktycznie była w konfrontacji z caratem. Kobziarz to przejaw ukraińskiej samoświadomości narodowej, która kształtowała się i rozwijała niezależnie od rządzącej elity i tylko Bóg był jej przewodnikiem. Pielgrzym Mickiewicza pojawił się na podobnym gruncie myśli polskiej.

¹ Cytat zaczerpnięto z elektronicznego wydania *Biblii Tysiąclecia*: <https://biblia.deon.pl/rozdzial.php?id=1265>.

Artykuł niniejszy przedstawia więc hipotezę związku między tymi dwoma ideologemami; materiały potwierdzające ową koncepcję dobrano zgodnie z najbardziej wyrazistymi znakami semantyki wspólności na gruncie komparatystryki. Celem opracowania jest właśnie wykazanie ideowej wspólnoty wizerunków pielgrzyma Mickiewicza i milczącego kobziarza (proroka) Szewczenki, co znalazło odzwierciedlenie w całej paletce poetyckiej ich twórczości.

W szczególności bliskość mentalna pielgrzyma Mickiewicza i milczącego kobziarza Tarasa Szewczenki opiera się na pierwotnym biblijnym znaczeniu *pielgrzyma* jako 'proroka, który udaje się w poszukiwaniu boskiej duchowości'. U Szewczenki za milczącym kobziarzem stoi tradycja wędrownych filozofów (głównie wędrownych diaków), ostatnim z najsłynniejszych był Hryhorij Skoworoda. Dla Mickiewicza pielgrzym to także wędrowny filozof, uosabiający boską egzegezę życia. Obaj poeci wcielali w tych obrazach narodową ideę bezcennej filozofii zachowania duchowości ludu i obrony jego wysokiego powołania w sakralnym obrazie świata.

Homogeniczność ideologii używanych w romantyzmie polskim i ukraińskim wynika także z kontaktów bezpośrednich między pisarzami (znajomość, korespondencja, lektura utworów itp.). Istnieją dowody na kontakty Mickiewicza z Szewczenką, których wystarczająco dużo pojawiło się w dzielącym nas czasie historycznym. Ołeksandr Kolessa zauważa, na przykład:

Jednakże mamy pewne dowody, że Szewczenko znane były utwory tego polskiego poety mniej więcej około lat 1838–1840. Wtedy to, w czasach wyzwolenia od ucisku pańszczyzny i swoistego przebudzenia poetyckiego swego talentu, obracał się Szewczenko w kręgach petersburskich literatów i artystów, wśród których wielu było też Polaków. Niejeden z nich musiał osobiście znać Mickiewicza, który niedawno jeszcze mieszkał w Petersburgu i wydał tu swoją poezję. Do takich oświeconych Polaków, którzy mogli na Szewczenkę wpłynąć, należał też L. Demski; z jego biblioteki pożyczał Taras polskie książki, między którymi był i jeden tomik poezji Mickiewicza, wydany w Poznaniu. Wspomina o tym sam Szewczenko w swym opowiadaniu autobiograficznym pt. *Artysta*².

Ołeksandr Kolessa scharakteryzował także okres wpływów kontaktowych: „Wiersze Szewczenki, w których widać wpływ Mickiewicza, powstawały w latach mniej więcej 1838–1840”³. Z biegiem czasu coraz więcej było dowodów na wpływ

² O. Колесса, *Шевченко і Міцкевич*, Львів: Наукове т-во Тараса Шевченка, 1894, с. 37–38. Tu i dalej, o ile nie zaznaczono inaczej, cytaty z wydań obcojęzycznych podano w tłumaczeniu redakcyjnym.

³ O. Колесса, *Шевченко і Міцкевич*, dz. cyt., s. 39.

Mickiewicza na Szewczenkę. Współczesny Szewczenko O. Czuzbysn'ki, później Osip Tretjak, w czasach sowieckich M. Czałyj, współcześnie – Rostysław Rady-szewski i inni zwracali uwagę na jego uważne śledzenie twórczości Mickiewicza.

Idee mesjanistyczne leżą u podstaw tak wizerunku pielgrzyma Mickiewicza, jak i milczącego kobziarza Szewczenki. Zarówno w romantyzmie ukraińskim, jak i polskim pojawiają się utwory pisane jako bezpośrednie naśladownictwo *Biblij*, ale na własnym gruncie narodowym. *Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego* Mickiewicza, wydane w Paryżu w 1832 roku, często porównywane są z *Księgą rodzaju narodu ukraińskiego* z 1846 roku Mykoły Kostomarowa. Swego czasu Mykoła Zerow przekonywał, że dzieło Mickiewicza wywarło wpływ na Kostomarowa, twierdził, iż Kostomarow przejął od Mickiewicza samą formę księgi objawienia: „to, że formę *Księgi Rodzaju* wzięto od Mickiewicza, staje się jasne już w pierwszych akapitach...”⁴. Włodzimierz Mokry tak odnosi się do omawianego aspektu:

Odwrotną niż Adam Mickiewicz drogę do wolności poprzez odrodzone chrześcijaństwo widział Mykoła Kostomarow, dla którego chrześcijaństwo to powszechne braterstwo, narastające oddolnie w miarę przyjmowania i utwierdzania wśród wiernych miłości bliźniego, stanowiącej podstawę wszystkich zasad etyki chrześcijańskiej⁵.

Dla nas z kolei ważne jest podkreślenie wspólnoty idei mesjanizmu, która w obu ówczesnych literaturach wyrosła przede wszystkim na gruncie *Biblij*. Wizerunki pielgrzyma i milczącego kobziarza jako ośrodków narracyjnych twórczości Mickiewicza i Szewczenki korespondują ze wspólną ideologią mesjanizmu i odrodzenia własnej narodowości opartej na prawie dziedziczenia świętej prawdy. W polskim literaturoznawstwie idea mesjanizmu romantycznego nigdy nie była tak cenzurowana (w przeciwieństwie do ukraińskiej); nawet w okresie sowieckim można było przeczytać takie rozważania u Marii Janion i Marii Żmigrodzkiej:

Dla romantyzmu polskiego istotne znaczenie miał problem współdziałania Boga i człowieka w dziejach świata. Bóg romantyków mógł stać ponad historią, być jej źródłem jako twórca boskiego planu zbawienia ludzkości, ale równie znamieną dla światopoglądu romantycznego była koncepcja Boga wcielonego w historię, która ukształtowała kult Chrystusa, szczególnie doniosła dla romantycznego mesjanizmu⁶.

⁴ M. Зеров, *Книги буття українського народу*, [w:] *Твори в двох томах*, К.: Дніпро, 1990, т. 2, с. 141.

⁵ W. Mokry, *Literatura i myśl filozoficzno-religijna ukraińskiego romantyzmu*, Kraków 1996, s. 153.

⁶ M. Janion, M. Żmigrodzka, *Romantyzm i historia*, Warszawa 1978, s. 22.

Polski mesjanizm romantyczny stał się nadrzędnym tematem monografii Włodzimierza Mokrego w sytuacji, gdy brak jest monograficznych opracowań ukraińskiego mesjanizmu w Ukrainie; mamy jedynie sporadyczne wypowiedzi, które chronologicznie koncentrują się na początku i końcu XX wieku, zwłaszcza w badaniach Łeonida Biłec'kiego, Omelana Pricaka, Sołomiji Pawłyczko.

Pielgrzym jako podstawa narracyjna, jako instancja narracyjna pojawia się w *Sonetach krymskich* Mickiewicza i nie tylko. Kobziarz jest podstawą narracyjną całego *Kobziarza* Szewczenki. Sam poeta lubił chować się za maską kobziarza (Kozaka Darmograja). Milczenie zarówno pielgrzyma Mickiewicza, jak i kobziarza Szewczenki w tym przypadku artystycznie symbolizuje świętą tajemnicę losów ich ludu. Bohaterowie ci nie wygłaszają przemówień, sloganów i apeli, lecz przedstawiają świat szczerości i prawdy na tyle przekonująco, że czytelnik zdecydowanie opowiada się po stronie takiego narratora. Styl ich wypowiedzi to nie dogmat, lecz sugestia; nie gotowa prawda, ale droga do niej poprzez podpowiedzi i wskazówki symbolizowane w tekście. Identyfikacja światów pielgrzyma Mickiewicza i milczącego kobziarza Szewczenki świadczy o wspólnym dla obu polu ideowym funkcjonowania. Mickiewiczowski pielgrzym interpretowany jest więc jako przedstawiciel zniewolonego ludu, tak jak i milczący kobziarz-prorok Szewczenki. Pochodzenie tych wizerunków u obu poetów jest biblijne. Naśladownictwo *Biblii* uwidacznia się zarówno w konstrukcji artystycznego wcielenia obrazów, jak i w kolorystyce ideowej. Dostrzegalna tu zbieżność między Mickiewiczem a Szewczenką jest często motywowana *Biblią*, która była dla każdego z nich tekstem precedensowym. Próba przedstawienia Szewczenki czy Kostomarowa jako kontynuatorów Mickiewicza, poczynając od prób Uwarowa, nie jest zbyt przekonująca, bardziej owocne są badania zależności świadomości romantycznej od świata biblijnego, zarówno w polskiej, jak i ukraińskiej tradycji kulturowej. Ponadto silne kontakty romantyków polskich i ukraińskich budowane były na gruncie odrodzenia kultury i filozofii słowiańskiej, mesjanizmu i chrześcijańskiego altruizmu. Stanowiło to podstawę ich konsolidacji, a więc też typologicznych analogii.

Rozważmy imagologiczne zbieżności i różnice w obrębie badanego ideologemu. Cechy osobowe pielgrzyma Mickiewicza i milczącego kobziarza Szewczenki są zbieżne, a nadrzędne pośród nich to: 1) serce jako jego najcenniejszy wymiar, tożsamy z osobowością; 2) zagubiona dusza przeżywająca losy swojego ludu; 3) subtelne wycucie otoczenia i natury. Głównym bohaterem *Dziadów* Mickiewicza jest pielgrzym Konrad. Perebendia jest wcieleniem milczącego kobziarza Szewczenki. Chrześcijańska tradycja portretowania proroka jest obecna w sylwetkach pielgrzyma Mickiewicza i milczącego kobziarza Szewczenki.

Stepan Smal-Stocki tak wypowiedział się o światopoglądzie Szewczenki: „Szewczenko jest na wskroś religijny, jest deistą. Jednak jego religijność nie jest dogmatyczna, nie została zakuta w żadne kajdany, nie spętana żadnymi dogmatami, kompromisowymi instytucjami, ale żywa, spontaniczna jak samo życie”⁷. Ten sam poziom gorliwości o prawdę Bożą obserwujemy w światopoglądzie Mickiewicza.

Pielgrzym jest zawsze sierotą, nawet wtedy, gdy są wzmianki o jego więziach rodzinnych. Mickiewicz w *Pieśni Pielgrzyma* kilkakrotnie podkreśla sieroctwo: „Nie przeminie żal pielgrzyma! / Bo on wdowiec i sierota”⁸. Cichy Kobziarz Szewczenki też jest „sierotą”, czytamy: „Na ojca biesowego tracę dni, i pióro, i papier! / A czasem nawet płaczę, / I to za dużo. / Nie patrzę na świat / I na jego sprawy, / I tak, jakby czasem pijany, siwowłósy / Dziadek szłocha – Tego, patrzcie, co sierota”⁹. Ideologemem „Wielkiego Sieroctwa Romantycznego” zajmowała się polska badaczka Magdalena Jonca, która zauważyła prawidłowość w skalowaniu światopoglądu sieroty na całą przestrzeń romantycznego świata poetyckiego i nazwała to właśnie „Wielkim Sieroctwem Romantycznym”¹⁰. Podkreśliła, że światopogląd sierocy powstaje u romantyków niezależnie od prawdziwego statusu rodzinnego, czyli jest swoistym ekstatycznym, kontemplacyjnym odbiciem świata. Takie właśnie sieroctwo odczuwają pielgrzym Mickiewicza i milczący kobziarz Szewczenki. Przy takim rozumieniu statusu bohatera dozwolone były znudzenie światem, łzy, płacz i niezadowolenie z losu, a także wyrzuty czynione Bogu za dysharmonię świata. Cała ta semantyka mieści się w granicach tradycji biblijnej.

Nastrój medytacyjny charakterystyczny jest dla pielgrzyma jako stała psychologiczna. Ciągłe utyskuje on na „niedolę i nieszczęście”. Jednak te skargi i łzy nie niszczą świętej semantyki obrazów. U Szewczenki znajdujemy dosłowne odniesienia do historii wczesnego chrześcijaństwa: „Codziennie piłaci krzyżują”. Milczący kobziarz Szewczenki stwierdza: „Trudno mi, Boże drogi, samemu nosić myśli te. I z nikim się nie dzielić – i nikomu nie rzec świętego słowa...”¹¹. Pielgrzym Mickiewicza też tęskni w milczeniu. Hipertrofia milczenia w ideologii pielgrzyma/kobziarza stała się dowodem jego wewnętrznego przesiąknięcia ideami mesjanistycznymi; często konkretyzacja tej idei ma formę obrazu szczęścia, które gdzieś zaginęło. Smutek w tych figuratywnych koncepcjach zawsze kojarzy się z utraconym szczęściem ludu.

⁷ C. Смаль-Стоцький, *Т. Шевченко: Інтерпретації*, Варшава 1934, с. 172.

⁸ A. Mickiewicz, *Te rozkwitłe świeżo drzewa...* [Pieśń Pielgrzyma], [w:] tegoż, *Dziela*, t. 1: *Wiersze*, oprac. C. Zgorzelski, Warszawa 1993, s. 351.

⁹ Т. Шевченко, *На батька бісового я трачу* // *Кобзар*, К.: Рад. письменник, 1983, с. 476–477.

¹⁰ M. Jonca, *Sierota w literaturze polskiej dla dzieci w XIX wieku*, Wrocław 1994. O sieroctwie patrz: s. 17–21, s. 153.

¹¹ Т. Шевченко, *Заросли шляхи тернами* // *Кобзар*, К.: Рад. письменник, 1983, с. 445.

W twórczości obu pisarzy obrazy te zawierają także semantykę pracy piśmiennej. Pielgrzym ma związek z pisaniem: „Czasem piosnkę w myśli składam, / Czasem pióro smutne chwyć”¹². U Szewczenki myśl ta pojawia się na przykład w wierszu *Niczym stepem, czumacy*: „Tkam książeczki i wypełniam je wierszami. Bawię swoją głupią głowę, i kuję sobie łańcuchy (Jak ci dobrodzieje się dowiedzą). A niechże mnie chociaż ukrzyżują, a bez wiersza nie pójde spać”¹³.

U obu poetów obrazy te mają również podłoże autobiograficzne. Pragnienie nieocenzurowanego pisania było nieodłącznym elementem u obu. Mickiewiczowski Pielgrzym często mówi do siebie, podobnie jak milczący kobziarz Perebendia Szewczenki. W rzeczywistości samo milczenie jest spowodowane tajemnicą dotyczącą tych sfer świętego losu własnego ludu, o których mówienie na głos jest ryzykowne.

Pielgrzym i kobziarz ukazani są na tle pejzaży, które zgodnie odzwierciedlają stopień przeżyć i rozterek. Pielgrzym jest zawsze wpisany w przyrodę, liczne pejzaże, które odzwierciedlają jego stan duchowy, rozszyfrowują ukryte w nim emocje. W cyklu *Sonety krymskie* pejzaże stają się bardziej egzotyczne, ale konsekwentnie realizowana jest zasada włączania ich w procesy duchowe pielgrzyma. Dla przykładu w sonecie *Ałusztą w nocy* pielgrzym wpisany jest w pejzaż z górującym nad nim Czatyrdahem, reaguje on na kolory i zapachy wschodniej, egzotycznej dla niego przyrody, która jest jednak również rodzima, gdyż „Nocy wschodnia, (...) Pieszczotami usypiasz”¹⁴. Wizerunek poety przedstawiony jest na tle pejzażu z Ajudahem w innym sonecie. Tworząc paralelę między niezłomnością poety, jego gry na strunach poezji a Ajudahem jako skałą, której moc rozpoznaje morze, a „śpienione bałwany, to w czarne szeregi/ Ścisnąwszy się, buchają”¹⁵, Adam Mickiewicz ideologizuje pejzaż, czyni z niego monumentalny symbol duchowego buntu.

Pielgrzym jest podróżnikiem, jego droga biegnie wszędzie i jednocześnie nie ma określonego kierunku geograficznego, prowadzi do duchowego wzmocnienia i wzrostu. Wszystkie jego ruchy w przestrzeni są motywowane wyłącznie duchowym wyborem, poszukiwaniem schronienia dla skołatanej duszy. Sakralny cel pielgrzyma w poszczególnych sonetach cyklu *Sonety krymskie* poeta jasno zarysowuje: „Podesławszy pod nogi ziemię, ludzi, gromy,/ Słuchasz tylko, co mówi Bóg do przyrodzenia”¹⁶. Zdolność pielgrzyma do bezpośredniej kontemplacji Boga, komunikowania się z Nim nie budzi wątpliwości.

¹² Tamże, s. 350.

¹³ Т. Шевченко, *ПІСНЬ у 12 мм*, К.: Наукова думка, 1991, т. 2, с. 160.

¹⁴ A. Mickiewicz, *Ałusztą w nocy*, [w:] *Dziela*, t. 1, s. 246.

¹⁵ A. Mickiewicz, *Ajudah*, [w:] tamże, s. 252.

¹⁶ A. Mickiewicz, *Czatyrdah*, [w:] tamże, s. 247.

Pielgrzym/cichy kobziarz są w obu przypadkach powiązani z pierwotnym żywiołem wody. Pielgrzym Mickiewicza reprezentuje pierwotny żywioł wody, jego dusza jest wprost porównywana do „toni”¹⁷. Pod tym względem ciekawy jest utwór *Nad wodą wielką i czystą...* z cyklu *Liryków lozańskich*. To tutaj wszystkie elementy świata zanurzone są w wodzie i aktywnie manifestują swoje właściwości, zanurzając się w „toni przejrzystej”¹⁸. W *Stepach Akermańskich* z cyklu *Sonetów krymskich* „ja” liryczne stwierdza: „Wpłynąłem na suchego przestwór oceanu”¹⁹; w sonecie *Cisza morska* czytamy: „Cichemi gra piersiami rozjaśniona woda”²⁰. Poezja Adama Mickiewicza obficie prezentuje również atrybuty pierwotnego żywiołu wody, który *notabene* jest wszechobecny w twórczości wszystkich romantyków (łódź, statek, fale, burze). W *Sonetach krymskich* ujawnia się również duża liczba obrazów wody: „mokre góry,/ Wznoszące się piętrami z morskiego oddechu” (*Burza*)²¹, „Jak śpionione bałwany (...)/ Trącą się o mieliżnę, rozbijają na fale” (*Ajudah*)²². U Szewczenki wodę można zobaczyć wszędzie, od ujęcia panoramicznego („Sine morze gra”²³) po intymne („Siedząc smutno nad wodą”²⁴). Dla niego owa pierwotna woda jest ciężka i centralizuje wszechświat, zarówno materialny, jak i duchowy. Zwykle „morze” ma u niego bardziej wyrazistą semantykę świata ogólnego, zbiorowego, podczas gdy jeziora i rzeki Ukrainy są częściej wyrazem tego, co intymne.

Zdumiewająca jest także wspólnota motywów w obrazie pielgrzyma Mickiewicza i milczącego kobziarza Szewczenki. Typowe elementy w ramach tego ideologemu, to: 1) motyw śmierci, życia pozagrobowego; 2) motyw drogi; 3) motyw ojczyzny w opozycji do obrazu obcej ziemi; 4) tęsknota za utraconą ojczyzną i znudzenie obczyzną, w której poeta jest zmuszony przebywać; 5) motyw łez; 6) motyw cierpiącego serca. Pozostałe motywy sporadycznie mieszczą się w przestrzeni semantycznej ideologemu pielgrzyma/milczącego kobziarza, ale nie stanowią jego rdzenia znaczeniowego. Tęsknota pielgrzyma za ojczyzną jest często w twórczości obu poetów wzmacniana przez motyw utraconej miłości. W sonecie *Pielgrzym* z cyklu krymskiego stworzyło to nawet podstawę fabuły.

Właściwie we wszystkich utworach Mickiewicza, z wyjątkiem być może tych, które ze szczerością i dokładnością naśladują motywy i gatunki folklorystyczne,

¹⁷ A. Mickiewicz, *Nad wodą wielką i czystą*, [w:] *Dzieła*, t. 1, s. 412.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ A. Mickiewicz, *Stepy Akermańskie*, [w:] tamże, s. 235.

²⁰ A. Mickiewicz, *Cisza maroka*, [w:] tamże, s. 236.

²¹ A. Mickiewicz, *Burza*, [w:] tamże, s. 238.

²² A. Mickiewicz, *Ajudah*, [w:] tamże, s. 252.

²³ Т. Шевченко, *Піст у 12 мм*, К.: Наукова думка, 1989, т. 1, с. 15.

²⁴ Tamże, c. 127.

obserwuje się w pełni rozwinięty pielgrzymi światopogląd. Poza tym światopogląd folklorystyczny wcale nie stoi w sprzeczności ze światopoglądem pielgrzyma – jego naturalne przywiązanie do określonych źródeł narodowych nigdy nie kontrastuje z światopoglądem ludowej poezji.

Specyficzna instancja narracyjna. Narrator większości utworów Mickiewicza wydaje się być pielgrzymem. Zawsze łączy tradycje gatunku z autorskim wymiarem intymnym tak, jak czyni to w *Sonetach odeskich* (*Sonet III Mówię z sobą, z drugimi płacząc się w rozmowie...*, *Sonet IV Nieuczona twa postać, niewymyślne słowa...*, *Sonet V Widzenie się w gaju*, *Sonet VI Potępi nas świętoszek, rozpustnik wyśmiewa...*). Mickiewicz posługuje się obrazem Laury Petrarki (*Sonet VII Ranek i wieczór*, *Sonet VIII Do Niemna*).

Pielgrzym często wspomina o modlitwach, ale samą modlitwę uważa za dowód nieskalanej duchowości lub przynajmniej dążenia do niej („albo modlić się umie”²⁵). Forma modlitwy pojawia się niekiedy w poezji Szewczenki (a także u innych romantyków). Narracja modlitewna jako specyficzna, najcenniejsza przestrzeń jednostki i Boga jest charakterystyczna zarówno dla Mickiewicza, jak i dla Szewczenki.

Dialogi pielgrzyma z kimś można uznać za cechę poetyki Mickiewicza, jak w sonecie *Widok gór ze stepów Kozłowa* (choć w przekładzie ukraińskim jest Wędrowcem, a nie Pielgrzymem). Dialog Pielgrzyma z Mirzą wyjaśnia dwa różne spojrzenia na ojczyznę – Polskę. W wierszu *Panicz i dziewczyna* Pielgrzym pomaga dziewczynie wybrać właściwą ścieżkę spośród dwóch możliwych. Jest mędrce i mentorem, doradcą i filozofem. Jednym ze sposobów jest droga wschodniej medytacji pośród monotonnej i skromnej przyrody, podczas której ludzie upodabniają się do siebie. Drugi sposób to kolorowa eksplozja kwiatów, słońca, ruchów, czynów. Różnorodność w przyrodzie zostaje uzupełniona różnorodnością ludzi, którzy tak się różnią między sobą, że można w nieskończoność studiować tę ludzką różnorodność. Pielgrzym oferuje dziewczynie samodzielny wybór jednego z możliwych sposobów opanowania duchowości. W sonecie *Mogily Haremu* (*Mirza do podróżnika*) pielgrzym przedstawiany jest przez wschodniego Mirzę jako wyjątkowy, prosi nawet o łaski dla niego u Proroka. W cyklu *Sonetów krymskich* dialogi Mirzy z pielgrzymem stają się częstsze. To, co rodzime, i to, co egzotyczne, przeplata się w tym ujęciu. Celem takich zestawień jest zademonstrowanie uznania Mirzy dla sakralnego statusu Pielgrzyma jako beznamietnego konesera.

Ideologię duchowych wędrówek pielgrzyma najlepiej i najkonsekwentniej oddają *Sonetów krymskich* Adama Mickiewicza. Właściwie wszystkie cechy pielgrzy-

²⁵ A. Mickiewicz, *Burza*, [w:] *Dzieła*, t. 1, s. 238.

ma jako pielgrzyma kierującego się duchowymi wskazówkami i jako zindywidu-
alizowanej osobowości o burzliwym życiu wewnętrznym możemy zsyntetyzować
z tekstów *Sonetów krymskich*. Jednak te same właściwości pielgrzyma odnajdujemy
we wszystkich tekstach wybitnego liryka. To właśnie ten psychologiczny kompleks
pielgrzyma i poety romantycznego jest wiodącym motywem narracji.

Ponieważ u Szewczenki bezpośredni odpowiednik polskiego pielgrzyma to
milczący kobziarz, który jest jednocześnie wiodącą instancją narracyjną całej
twórczości poety, ma on również skłonność do podróży, medytacji, wybiera drogę
duchową, towarzyszą mu motywy drogi, śmierci, serca. Dla Szewczenki charakte-
rystyczne jest również zanurzenie w pierwotnym żywiole wody (w celu odrodze-
nia, duchowej odnowy, naprawy losu, konstatacji opatrności boskiej względem
ludzi). Żyje też, wciąż balansując pomiędzy dylematem wyboru ojczyzny i obcej
ziemi, często stwierdza, że już dawno stał się dobrowolnym wygnańcem, tęsk-
niącym za ojczyzną. Jednakże znamienne jest to, że kobziarz Szewczenki, jako
pewien ideologem jego twórczości, nie wyczerpuje się w znaczeniu przypisanych
do „pielgrzyma”, gdyż w wielu utworach widzimy go w działaniu – staje się kazno-
dzieją, a nawet przywódcą swego ludu na wzór biblijnych proroków.

W n i o s k i. Pielgrzym Mickiewicza pozostaje samotnikiem, nigdy nie staje
się prorokiem, porusza się ponuro w ramach wybranej koncepcji losu, jest świa-
domy wszystkiego, ale niczego nie może zmienić, nie śmie działać. Dlatego tylko
te dzieła, w których kobziarz Szewczenki milczy, gdzie nie waży nazywać się pro-
rokiem i prowadzić ludzi do wyzwolenia, dają bezpośrednie porównanie z domi-
nantami twórczości. W tej części utworów (Perebendia i narrator we wszystkich
utworach pierwszego wydania *Kobziarza* z 1840 r.) typologia pielgrzyma Adama
Mickiewicza i milczącego kobziarza Tarasa Szewczenki jest absolutna, czyli pa-
leta podobieństw zwycięża paletę różnic. Pielgrzym Mickiewicza i milczący ko-
bziarz Szewczenki konsekwentnie odtwarzają w literaturze ideologię mesjanizmu,
proponując czytelnikowi sprawdzian własnego ducha i serca. Pozycja narracyjna
pielgrzyma/milczącego kobziarza była bliska poetom i w naturalny sposób domi-
nowała w ich tekstach nad pozostałymi instancjami narracyjnymi. O wspólnocie
systemu figuratywnego i motywacyjnego w reprodukcji tych obrazów decyduje
pociąg do ideologii mesjanizmu. Kompleks mesjanistyczny pełnił więc rolę mo-
toru ewolucji poetyckiej zarówno u Szewczenki, jak i u Mickiewicza. Jest to jeden
z centralnych, najważniejszych ideologemów całego romantyzmu. W owej epoce
nikomu nie trzeba było wyjaśniać jego treści, a także szeregu jego wcielen symbo-
licznych w literaturze. To swoisty kod i klucz romantycznego myślenia społeczno-
-historycznego.

Przełożył Artur Bracki

Bibliografia

- Janion M., Żmigrodzka M., *Romantyzm i historia*, Warszawa 1978, 571 s.
- Jonca M., *Sierota w literaturze polskiej dla dzieci w XIX wieku*, Wrocław 1994, 297 s.
- Literatura ukraińska XIX i XX wieku w kontekście europejskim*, red. L. Siryk, Lublin 2008, 245 s.
- Mickiewicz A., *Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego*, opracował S. Pigoń, 4-e wyd., przejrane i uzupełnione, Kraków 1922, 140 s.
- Mokry W., *Literatura i myśl filozoficzno-religijna ukraińskiego romantyzmu*, Kraków 1996, 211 s.
- Адам Міцкевич і Україна (1999): зб. наук. праць / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка НАН України; відп. ред. Р. Радишевський. К.: Бібліотека українця, 345 с.
- Адам Міцкевич і Україна: Матеріали міжнародної конференції, присвяченої 200-річчю від дня народження видатного польського поета / Відп. за випуск Валерій Скотний, Дрогобич: Вимір, 1998, 159 с.
- Астаф'єв О. (2006), *Творчість Тараса Шевченка та Адама Міцкевича як діалог культур* // Слово і час. № 6, с. 7–15.
- Білецький Л. (1949), *Шевченко в Яготині*, Авгсбург, 48 с.
- Вервес Г. Д. (1955), *Адам Міцкевич в українській літературі*, К.: Худ. літ., 278 с.
- Вервес Г. Д. (1968), *Зустріч з Міцкевичем: літературно-критичний нарис*, К.: Рад. письменник, 163 с.
- Вервес Г. Д. (1973), *Отзвуки польского романтизма на Украине в первой половине XIX века* // Польский романтизм и восточнославянские литературы, М. С. 182–190.
- Дерналович М. (1981), *Адам Міцкевич* / пер. с пол. Д. Гессена, Варшава: Интерпресс, 83 с.
- Дзядевич Т. М. (2001), *Ідеологема месіанства в «Книзі польського народу і польського пілігримства» Адама Міцкевича*, «Книгах буття українського народу» Миколи Костомарова і циклі «Три літа» Тараса Шевченка // Наукові записки НаУКМА, Т. 19, Спеціальний випуск, Ч. 1, с. 20–24.
- Колесса О. (1894), *Шевченко і Міцкевич* // Львів: Наукове товариство Тараса Шевченка, с. 36–152.
- Зеров М. (1990), *«Книги буття українського народу»* // Твори в двох томах. К.: Дніпро, Т. 2, с. 139–145.
- Ніколенко О.М. «Пілігрим» – «Кримські сонети» А. Міцкевича – романтизм у літературі // Режим доступу 27.07.2022 р. <https://zarlit.com/textbook/9klas/69.html>.
- Рильський М.Ф. (1955), *Про поезію Адама Міцкевича*. К.: Держлітвидав. 120 с.
- Рогульська О., Тарасова О. (2021), *Проблематика «Кримських сонетів» Адама Міцкевича: методичний аспект* // Актуальні проблеми філології та перекладознавства, Т. 21, Ч. 1, с. 101–108.
- Міцкевич А. (1955), *Вибрані твори в 2 томах*, Переклади Максима Рильського. К.: Худож. літ, Т. 1, 433 с.

Міцкевич А., *Кримські сонети – Крымские сонеты – Sonety krymskie*, упорядник Леонард Кондрашенко, передмова Миколи Бажана, Сімферополь: Таврія, 1983, 168 с.

Смаль-Стоцький С., *Т. Шевченко: Інтерпретації*, Варшава 1934, 237 с.

Третяк О. (1892), *Про вплив Міцкевича на поезію Шевченка*. Краків: Книгарня Гебетнера і Сп. 45 с.

Шевченко Т. (1983), *Кобзар*. К.: Рад. письменник. 544 с.

Шевченко Т. (1989–1991), ПЗТ у 12 тт. К.: Наукова думка, Т. 1–2.

Tetyana Bovsunivska

Taras Shevchenko National University of Kyiv

MYSTERIOUS PILGRIM OF ADAM MITSKEVYCH AND TARAS SHEVCHENKO'S SILENT KOBZAR: CONNECTION OF THE ROMANTIC IDEOLOGEMES

Summary

The article reveals the formation and content of one of the common ideologies of Ukrainian and Polish romanticism, which is based on suppressed messianism and manifests the indomitability of romantic progress towards the truth. This ideologeme embodied in the images of the Adam Mickiewicz's initiated into the sacred secret pilgrim, who has his counterpart in the image of the Taras Shevchenko's divine silent prophet. Both images represent the embodied idea of the messianic destiny of their people and the herald himself. The messianic basis of this ideologeme, its connection with biblical traditions, with the theme of the prophet in the books of the Bible is considered as the main formative factor of the poetic heritage of both authors. The leading common characteristics of the Mickiewicz's pilgrim and the silent Shevchenko's kobzar are named: mental, narrative, motive, figurative, ideological and messianic, first of all. A common narrative instance (within the studied ideologeme) is a wandering orphan, an exile of will, the narrators often resort to dialogues (in particular, with God). Imagological ascents are observed at several levels: 1) the heart as the main personal dimension, it is equal to the personality; 2) a confused soul cheers for the fate of its people; 3) a subtle sense of the environment and nature. Typological close motifs: 1) the motif of death, the afterlife; 2) road motive; 3) the motif of the homeland as opposed to a foreign land; 4) longing for the lost homeland and boredom with the foreign country where the poet is forced to stay 5) motif of a suffering heart; 6) motif of tears. It is noted that in the system of romanticism literature, this ideologeme is the most relevant and caused a number of modifications at the level of formations of the poetic world of Ukrainians and Poles.

Keywords: messianism, the image of the prophet, the image of the pilgrim, Shevchenko, Mickiewicz, Polish romanticism, Ukrainian romanticism, ideologeme, biblical tradition.